

- Wujec, T. (2006), *Logic games, tests, exercises [Lohycheskye yhry, testy, uprazhnenyya]*, Eksmo, Moscow.
- Zavalishina, D. N. (2005), *Practical thinking: The specifics and problems of development [Prakticheskoe myshlenie: Spetsyfica i problemy razvitija]*, RAS Institute of Psychology, 2005
- Leont`ev, A. A. (2005), *Fundamentals of psycholinguistics [Osnovy psikholyngvistiki]*, Smysl, Moscow.
- Leont`ev, D. A. (2006) "Personality as overcoming individuality: the basics of neoclassical psychology of personality" ["Lychnost' kak preodolenie individual'nosti: osnovy neklassycheskoj psikhologii lichnosti"]. *Psychological theory of activity: yesterday, today, tomorrow*, Smysl, Moscow.
- Nahari, G. (2008) "The role of perspective-taking in credibility judgments", *Psychology in a positive world: Resources for personal, organizational, and social development*, University Press, Bucharest, p. 77-86.
- Peseshkian, N. (2001), *Psychotherapy of everyday life: conflict resolution training [Psykhoterapija povsednevnoj zhyzny: trenyng razresheniya konfliktov]*, Rech`, Sankt-Peterburg.
- Sloane, P. (2006), *Outside-the-Box Lateral Thinking Puzzles [Zanyematel'nye zadachki na nestandartnoe myshlenie]*, AST: Astrel, Moscow.
- Suriakova, M. V. (2016), "Research of interpretation problem solution features at adulthood" ["Doslidzhennya osoblyvostey rishennja doroslymy interpretatsijnoji zadachi"]. *Scientific journal of M.P. Drahomanov National Pedagogical University, Series 12: Psychological sciences: a digest of scientific works*, No 3 (48), p. 29-37.
- Suriakova, M. V. (2015), "Interpretation in the psychological organization of personality" ["Interpretatsiya v psikhichnij orhanizatsiji osobystosti"]. *Bulletin of the Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Psycholog*, No 51, p. 229-238.
- Suriakova, M. V. (2017), "Qualitative characteristics of the individual's interpretive activity in the age of early adulthood" ["Yakisni kharakterystyky interpretatsijnoji diyal'nosti osobystosti u vitsi rann'oji doroslости"], *Bulletin of the Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Psycholog*, No 56, p. 199-208.
- Chepeleva, N. V. (2013), *Understanding and interpreting life experience as a factor in personality development [Rozuminnya ta interpretatsiya zhyttyevoho dosvidu yak chynnyk rozvytku osobystosti]*, Imeks-LTD, Kirovograd.
- Shevchenko, N. F. (2014), "Interpretation in semantic space of personality" ["Interpretatsiya v smyslovomu prostori osobystosti"]. *Problems of modern psychology: a digest of scientific works of the State Higher Educational Institution "Zaporizhzhya National University" and Scientific Journal of the Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk NAPS of Ukraine*. No. 1 (5) p. 130-134.

УДК 316.477:17.022.1 – 057.875

Н. Ф. Шевченко, О. В. Швігл
Запорізький національний університет
shevchenkonf.20@gmail.com

СПЕЦИФІКА КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА

Анотація. В статті представлено результати емпіричного дослідження специфіки кар'єрної спрямованості сучасного студентства. Встановлено рівні загальної кар'єрної спрямованості студентів випускних курсів. Виявлено, що в студентів старших курсів переважає середній рівень загальної кар'єрної

спрямованості, майже однаково представлені низький та високий рівні. Досліджено взаємозв'язки кар'єрної спрямованості з ціннісними, смисложиттєвими орієнтаціями, самоактуалізаційними та рефлексивними характеристиками особистості студентів.

Ключові слова: кар'єра, особистісні цінності, смисложиттєві орієнтації, рефлексія, самоактуалізація.

Аннотация. На основе результатов эмпирического исследования выявлены уровни карьерной направленности современного студенчества. Выявлены специфические различия между уровнями выраженности карьерной направленности, составлены симптомокомплексы выявленных различий. Установлено, что для студентов с оптимальным уровнем выраженности общей карьерной направленности характерны ценностно-смысловая наполненность жизни, осмысленность жизни, значительный личностный и профессиональный потенциал, развитая способность к рефлексии жизненных, профессиональных, карьерных направлений своего развития.

Ключевые слова: карьера, личностные ценности, смысложизненные ориентации, рефлексия, самоактуализация.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку суспільства сприяли ціннісній переорієнтації, пов'язаної з приходом «культури успіху», яка є характерною для західних країн. У новому українському суспільстві «робити кар'єру» стало не тільки можна, а й потрібно, щоб вважатися і вважати себе успішною людиною. Образ успішної забезпеченої людини, який пропагується в ЗМІ і в той же час немає власної культурно-історичної основи, викликає в сучасній молоді бажання мати високий статус і легкі гроші, яке не підкріплене прагненням розвивати відповідні професійні компетенції. У цьому відношенні дослідницький інтерес викликає уявлення сучасного студентства щодо свого кар'єрного розвитку, в якій мірі молоді люди усвідомлюють стратегії власної кар'єрної спрямованості, цінності і смисли, на яких вона заснована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними науковцями вивчалися специфіка підготовки студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри (Kanivets', 2012), уявлення аспірантів про сутність майбутньої професійної кар'єри (Karamushka, 2014), кар'єрна спрямованість студентів технічних спеціальностей (Kuznetsov, 2016), кар'єрні очікування фахівця (Shevchenko, 2011), формування кар'єрних стратегій студентів (Shtuchenko, 2016).

Зарубіжними науковцями досліджено фактори, які сприяють успішному розвитку індивідуальної кар'єри (Bogatyreva, 2009), становлення і розвиток особистості в ході кар'єрного просування (Zeer, 2003), професійне самовизначення (Mitina, 2009), психологічний успіх у кар'єрі (Mirvis, 1994) та кар'єрна мотивація (Noe, 1990).

Недостатньо розробленою залишається проблема змісту професійної кар'єри з позиції ціннісно-сислової сфери особистості: взаємозв'язок кар'єри з ціннісними, самоактуалізаційними, смисложиттєвими та рефлексивними характеристиками особистості. Зазначене вимагає

емпіричного дослідження специфіки кар'єрної спрямованості, зокрема її ціннісно-смыслового змісту в студентів вищого навчального закладу.

Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження специфіки кар'єрної спрямованості сучасного студентства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літератури з даної проблеми показав, що під спрямованістю науковці (Bogatyreva, 2009; Mitina, 2009) розуміють одну з основних властивостей особистості, яка визначає провідну систему сприйняття, домінуючі почуття, мотиви, ціннісні і смисложиттєві орієнтації людини, особистісну позицію.

Виходячи з цього, під кар'єрною спрямованістю ми розуміємо одну з основних властивостей особистості, яка визначає як провідну репрезентативну систему сприйняття, так і домінуючі почуття, мотиви (наміри, інтереси, схильності, ідеали), ціннісні і смисложиттєві орієнтації людини відносно шляхів свого кар'єрного розвитку, а також особистісну і професійну позицію (ставлення до себе, до своєї діяльності (професії) і до себе як суб'єкта діяльності (до себе в професії) і свого життєвого (зокрема, професійного і кар'єрного) шляху. Кар'єрна спрямованість має мотиваційно-напрямний потенціал і виступає як системне структурно-рівневе утворення, що включає загальну кар'єрну спрямованість (загальну зацікавленість в кар'єрному розвитку), векторний напрямок побудови кар'єри (кар'єрні вектори «вгору» і «вглиб») і кар'єрні орієнтації («управління», «підприємництво», «служіння», «майстерність») (Shevchenko, 2017; Shhelokova, 2012).

У дослідженні кар'єрної спрямованості сучасного студентства використано наступний психодіагностичний інструментарій (Shhelokova, 2012): опитувальник кар'єрних орієнтацій – КарО (авт. Н. М. Мельникова), самоактуалізаційний тест – САТ (авт. Е. Шостром, адапт. Л. Я. Гозман, М. В. Кроз, Ю. Є. Альошина, М. В. Загика), тест смисложиттєвих орієнтацій – СЖО (авт. Д. О. Леонтьєв), морфологічний тест життєвих цінностей (авт. В. Ф. Сопов, Л. В. Карпушина), методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (авт. А. В. Карпов); математико-статистичні методи обробки даних на базі програми IBM SPSS-20 (коефіцієнт кореляції Спірмена; дисперсійний аналіз).

Дослідження кар'єрної спрямованості студентів проводилося на базі Запорізького національного університету. Вибірku склали 95 студентів IV курсів бакалаврату та I курсів магістратури технічних та гуманітарних спеціальностей. Вибір респондентів старших курсів навчання зумовлений тим, що саме на останніх роках професійної підготовки остаточно складається особистість студента як суб'єкта професійної діяльності, формується професійна ідентичність і відбувається остаточно прийняття рішення – пов'язувати свою подальшу долю з обраною професією або ні.

Розглянемо результати за методикою Н. М. Мельникової. В ході дослідження було встановлено рівні загальної кар'єрної спрямованості (ЗКС) в студентів обстежуваних груп. Виявлено, що в студентів старших курсів переважає середній рівень загальної кар'єрної спрямованості (53,68 % від

загальної вибірки). Майже однаково представлені низький (22,11 % від загальної вибірки) та високий (24,21 % від загальної вибірки) рівні.

Високі показники ЗКС свідчать про те, що студенти прагнуть до оволодіння обраною професією; вони хочуть у майбутньому будувати свою кар'єру і далі вдосконалюватися за обраною професією; у вільний час займаються справами, що стосуються майбутньої професії; мають коло знайомих – фахівців в області обраної професії; вважають свою професію справою свого життя.

Низькі показники вказують на те, що студенти вимушено навчаються за певною спеціальністю; вступ до навчального закладу обумовлено не інтересом до майбутньої професії, а зовнішніми чинниками; одержувана професія та перспектива розвитку власної кар'єри – малоцікаві для молодих людей; при можливості хотіли б змінити професію.

З метою виявлення загальної картини взаємозв'язку загальної кар'єрної спрямованості з ціннісними, смисложиттєвими орієнтаціями, самоактуалізаційними та рефлексивними характеристиками особистості на загальній вибірці респондентів було проведено кореляційний аналіз за Спірменом. Кореляційний аналіз вказує на те, що загальна спрямованість на побудову кар'єри у студентів тісно пов'язана з більш ніж половиною змінних дослідження (24 з 39 можливих). Це означає, що кар'єрна спрямованість є стійким утворенням, міцно інтегрованим в структурі ціннісно-смислових характеристик особистості.

З 35 взаємозв'язків ЗКС (загального показника за методикою КарО) з показниками тесту МТЖЦ виявлено 13 (з 14 можливих) взаємозв'язків, із показниками тесту «СЖО» – 6 (з 6 можливих), «САТ» – 5 (з 14 можливих), «Рефлексивність» – 1 (з 5 можливих). Наявність значущого взаємозв'язку загальної кар'єрної спрямованості з ціннісно-смисловою сферою особистості обґрунтовує вірність вибору теми дослідження. Слід вивчати ціннісно-смислове наповнення кар'єри, щоб зрозуміти її так, як її розуміє сама людина, і побачити її «зсередини» (через цінності і смисли), а не з боку (через об'єктивні показники кар'єрного росту – статусу, посади, доходу тощо).

Було виявлено, що загальна кар'єрна спрямованість тісно пов'язана з усіма життєвими цінностями (за методикою МТЖЦ: $r=[0,242; 0,403]$, $p=0,0000$) і життєвими сферами (за методикою: $r=[0,232; 0,403]$, $p=0,0000$), а також всіма смисложиттєвими орієнтаціями (за методикою СЖО: $r=[0,154; 0,241]$, $p=[0,000; 0,0004]$), деякими якостями самоактуалізованої особистості: цінностями зрілої особистості (Sav: $r=0,166$, $p<0,01$), самоповагою (Sr: $r=0,168$, $p<0,01$), прийняттям агресії, гніву й роздратування як природного прояву людської природи (A: $r=0,095$, $p<0,05$), а також гармонійним поєднанням спрямованості в майбутню перспективу (СЖО – «цілі»: $r=0,251$, $p<0,01$) з одного боку, і здатністю повною мірою перебувати в поточному процесі життя (СЖО – «процес»: $r=0,155$, $p<0,01$) з іншого боку. На підставі цього можна припустити, що чим більше людина орієнтована на усвідомлений кар'єрний розвиток, тим сильніше вона представляє себе як

сильну, активну, товариську особистість, яка володіє вольовими якостями і комунікативними здібностями, і тим сильніше прагне до розвитку у себе цих якостей, цінує себе за свої достоїнства (Sr – самоповага за методикою САТ).

Водночас ЗКС має негативний кореляційний зв'язок із гнучкістю в реалізації цінностей у поведінці (Ех: $r = -0,097$, $p < 0,05$): студенти, орієнтовані на кар'єрний розвиток, зазнають труднощів швидкого і адекватного реагування на ситуацію, що змінюється при реалізації своїх цінностей.

Такі результати можуть свідчити про сформовану професійну спрямованість студентів університету та їх суб'єктну позицію по відношенню до своєї кар'єри. Ймовірно, орієнтація на усвідомлену побудову кар'єри в певному напрямку веде до відповідного певного (сталого, кристалізованого і водночас позбавленого гнучкості) сприйняття ситуації і поведінки в ній виходячи з цього бачення побудови кар'єри (Shhelokova, 2012).

З метою визначення специфічних відмінностей між рівнями вираженості загальної кар'єрної спрямованості (низький, середній, високий) був проведений однофакторний (рівень ЗКС як фактор) дисперсійний аналіз, який показав, що існують значні відмінності ($p < 0,05$) 26 з 39 досліджуваних змінних. На основі результатів дисперсійного аналізу було складено симптомокомплекси відмінностей: у підгрупах студентів з низькою, середньою і високою загальною кар'єрною спрямованістю.

Симптомокомплекс відмінностей студентів із високою ЗКС включив у себе 24 змінних дослідження, а симптомокомплекс відмінностей студентів із середньою і низькою ЗКС – по 2 та 1 змінній відповідно.

Результати показали, що студенти з низьким рівнем загальної кар'єрної спрямованості відрізняються більшою гнучкістю в поведінці і у взаємодії з оточуючими при реалізації своїх цінностей ($p < 0,01$). Це означає, що такі молоді люди здатні швидко реагувати на мінливу ситуацію, мінливість застосування деяких стандартних принципів. Водночас результати дослідження показали, що показник загальної кар'єрної спрямованості має негативний кореляційний зв'язок із даним показником. Виходячи з цього, можна припустити наявність об'єктної (в протилежність суб'єктній) позиції по відношенню до своєї кар'єри в студентів, не орієнтованих на кар'єрний розвиток. Тобто майбутні фахівці пасивні у плануванні та побудові кар'єри, не здатні управляти своїм кар'єрним розвитком або схильні до кар'єризму.

Студенти з високим рівнем загальної кар'єрної спрямованості сприймають життя більш осмислено (ОЖ – за методикою СЖО: $p < 0,01$) і характеризуються наявністю цілей в житті ($p < 0,01$), отриманням задоволення від процесу життя ($p < 0,01$), задоволеністю самореалізації ($p < 0,01$), відчуттям управління своїм життям ($p < 0,01$) і переконаністю в її керованості ($p < 0,01$). Студенти з високим рівнем загальної кар'єрної спрямованості приймають цінності зрілої особистості (Sav – за методикою САТ: $p < 0,01$), для них всі життєві цінності і сфери виявляються більш значущими (за методикою МТЖЦ: $p < 0,01$). Крім того, вони відрізняються більшою схильністю до планування і прогнозування (за методикою А. В. Карпова – Загальна та

перспективна рефлексивність: $p < 0,05$), а показники самоповаги (S_r – за САТ: $p < 0,01$) вказують на більш високу самооцінку в особистісному та професійному планах.

Студенти із середнім рівнем загальної кар'єрної спрямованості відрізняються більшою комунікативною ($p < 0,01$) і загальною рефлексивністю ($p < 0,05$), варто додати, що і за показником перспективної рефлексивності ($M = 37,54$) вони не поступаються студентам із високим рівнем кар'єрної спрямованості ($M = 37,67$). Можна припустити, що студенти із середнім рівнем кар'єрної спрямованості в більшій мірі рефлексують стратегії свого життєвого (в тому числі кар'єрного) шляху, їх «кар'єрне бачення» більш усвідомлено і визначено, спрямовано і «прицілено», оскільки становлення людини як суб'єкта діяльності нерозривно пов'язане з розвитком самосвідомості.

Таким чином, результати дослідження засвідчили, що студенти з високим рівнем загальної кар'єрної спрямованості мають багато передумов до успішної побудови кар'єри, оскільки вони відрізняються більшою ціннісно-сисловою наповненістю життя, більшою його усвідомленістю, великим особистісним і професійним потенціалом. Водночас вони недостатньо рефлексують напрямок (життєвий, кар'єрний, професійний), в якому має сенс реалізовувати свої можливості.

Крім того, у студентів із середнім і високим рівнем кар'єрної спрямованості існують відмінності в здатності бачити своє життя цілісно, тому високий рівень загальної кар'єрної спрямованості може свідчити про пошук «себе в кар'єрі», про високу зацікавленість у своєму професійному та кар'єрному розвитку та відсутність стійких, ригідних орієнтирів при побудові кар'єри.

Висновки. В статті представлено результати емпіричного дослідження специфіки кар'єрної спрямованості сучасного студентства. Встановлено рівні загальної кар'єрної спрямованості. Виявлено, що в студентів старших курсів переважає середній рівень загальної кар'єрної спрямованості, майже однаково представлені низький та високий рівні. Досліджено взаємозв'язки кар'єрної спрямованості з ціннісними, смисложиттєвими орієнтаціями, самоактуалізаційними та рефлексивними характеристиками особистості студентів. Визначено специфічні відмінності між рівнями вираженості кар'єрної спрямованості, складено симптомокомплекси виявлених відмінностей. За результатами дослідження оптимальним рівнем загальної кар'єрної спрямованості студентської молоді слід вважати високий або середній: перший відрізняється наявністю у студентів передумов до успішної побудови кар'єри – ціннісно-сисловою наповненістю життя, більшою її осмисленістю, великим особистісним і професійним потенціалом, а другий – більш розвиненою здатністю студентів до рефлексії життєвих, професійних, кар'єрних напрямків свого розвитку, в яких має сенс реалізовувати свої можливості.

Перспективним напрямком розробки наукової проблематики вважаємо вивчення ціннісно-сислового змісту та динаміки кар'єрної спрямованості у

студентів різних спеціальностей; розробку та впровадження програми розвитку кар'єрної спрямованості студентської молоді.

Бібліографічні посилання

- Bogatyreva, O. O. (2009), *Personal factors of professional self-realization [Lichnostnye faktory professional'noj samorealizacii]*. Author's abstract in dissertation for PhD degree In Psychology: 19.00.01, Moscow.
- Kanivets', T. M. (2012), "The main difficulties in preparing students for a future professional career and the role of students' own activity in overcoming them" ["Osnovni trudnoshchi u pidhotovtsi studentiv do zdiysnennya maybutn'oyi profesiynoyi kar'yery ta rol' vlasnoyi aktyvnosti studentiv dlya yikh podolannya"]. *Teoretychni ta Prykladni problemy psykholohiyi: zb. nauk. prats' Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu im. V. Dalya– Theoretical and applied problems of psychology Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University*, No 3 (29), p. 158-168.
- Karamushka, T. V. (2014), "Submission of postgraduate students about the essence of future professional careers, possible directions and types of its implementation" ["Uyavlennya aspirantiv pro sutnist' maybutn'oyi profesiynoyi kar'yery, mozhlyvi napryamky i typy yiyi zdiysnennya"]. *Aktual'ni problemy sotsiologiyi, psykholohiyi, pedahohiky – Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*, No 2, p. 92-98.
- Kuznetsov, O. I. (2016), "Career orientation of the students of technical specialties" ["Kar'yerna spryamovanist' studentiv tekhnichnykh spetsial'nostey"]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiya – Bulletin of the Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Psycholog*, No 52, p. 78-86.
- Mirvis, P. H., Hall, D. T. (1994), "Psychological success and the boundaryless career", *Journal of Organizational Behavior*. Vol. 15, p. 365-380.
- Mitina, L. M. (2009), "Psychological foundations of professional development of individual in the system person – education – profession" ["Psihologicheskie osnovy professional'nogo razvitija lichnosti v sisteme chelovek–obrazovanie–professija"]. *V Mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferencija «Chelovek – obrazovanie – professija» – V International Scientific and Practical Conference "Person – Education – Profession"*, p. 10-15. издательств
- Noe, R. A., Bachuber, J. A. (1990), "An investigation of the correlates of career motivation", *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 37. No 3, p. 340-356.
- Shevchenko, N. F., Shvigel, O. V. (2017), "Analysis of the «career» concept in the theories of foreign scientists" ["Analiz ponjattja «kar'jera» v teorijah zarubizhnyh naukovciv"]. *Organizacijna psykholohija. Ekonomichna psykholohija: naukovyj zhurnal Instytutu psykholohii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny – Organizational psychology. Economic Psychology: Scientific Journal of the Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk NAPS of Ukraine*, No. 4 (11), p. 105-111.
- Shevchenko, N. F., Suryakova, M. V. (2011), *Career expectations of a specialist: diagnosis and development [Kar'yerni ochikuvannya fakhivtsya: diahnozyka i rozvytok]*, Zporizhzhya national university.
- Shtuchenko, I. Ye. (2016), *Motivational-value determinants of career formation strategy in students of technical specialties [Motyvatsiyno-tsinnisni determinanty formuvannya kar'yernoyi stratehiyi studentiv tekhnichnykh spetsial'nostey]*. Author's abstract in dissertation for PhD degree In Psychology: 19.00.07, Kharkiv.
- Shhelokova, E. G. (2012), *Value-and-semantic content of the career orientation [Cennostno-smyslovoe sodержanie kar'ernoj napravlenosti]* Author's abstract in dissertation for PhD degree In Psychology: 19.00.05, Cheljabinsk.
- Zeer, Je. F. (2003), *Psychology of professions [Psihologija professij]*, Academic project, Moscow.

N. Shevchenko, O. Shvigl

Specifics of the career orientation of modern students

Background. Despite the wide range of studies of separate aspects of the career, the problem of the professional career content from the standpoint of the value-semantic sphere of the individual remains unclear: the relationship of the career with value, self-actualization, semantic and reflexive personality characteristics.

Objectives. The aim of the present study is to present results of the empirical research of the career orientation specificity of modern students.

Method. The career orientations questionnaire (N. Melnikova), the self-actualization inventory (E. Shostrom), the test of semantic orientation (D. Leontiev), the morphological test of vital values (V. Sopov), the inventory for diagnostic the level of reflexivity development (A. Karpov).

The **sample** consisted of 95 students of the fourth year of the bachelor's degree and the first year of the master's degree in technical and humanitarian specialties.

Results. The obtained data have shown that the students of senior courses have the average level of general career orientation, in its turn the low and high levels are almost presented in equal measure. The results have testified that the students with the low level of general career orientation can be characterized by more behavior and interaction flexibility with others in the realization of their values; passivity in planning / building career; object position in relation to own career. Whereas in contrast the students with the high level of general career orientation can be described with awareness of life; availability of goals in life; satisfaction with self-realization; a sense of control of their own lives; values of a mature personality. In turn the students with the average level of general career orientation can be characterized by more communicative and general reflexivity; high level of perspective reflexivity; awareness of career vision.

Conclusions. The high or average level of the career orientation can be considered as the optimal level of general career orientation among modern students, which characterized by the prerequisites for the successful construction for the future career.

Keywords: personal values, life-purpose orientations, self-reflection, self-actualization